

В. Антофійчук

ТАЇНСТВО ВИФЛЕЄМСЬКОЇ ЗІРКИ

Кожному християнинові ще змалку в різномовних текстових варіантах відоме радісно-святкове:

Нова радість стала,
Яка не бувала,
Над вертепом звізда ясна
У весь світ засіяла.

Колядки – один із символів українського Різдва. У своїй основі вони відображають єдність народної творчості з євангельською оповіддю про народження Спасителя. Їх тексти, варіанти мелодій і манера виконання перманентно модифіковувалися у товщах століть, та незмінним залишався їх головний зміст – почуття безмірної радості від звістки про втілення Бога. Очевидно, подібне душевне піднесення переживав і всесвітньовідомий український мудрець Григорій Сковорода, коли писав:

Ангели, знижайтеся, до землі спускайтеся,
Бог, що сотворив нам віки, живе нині з чоловіком,
Станьте з хором, всім собором,
Веселіться, адже з нами Бог!

Поет і філософ висловив не лише всезагальне релігійне захоплення, а й глибоко осмислив метафізичне значення народження Христа, властиве бароковій культурі. Українське бароко, тісно переплетене з духовними цінностями православ'я, сприймало Різдво і як спогад про подію минулого, і як містичне переживання актуального зв'язку між небом і землею. У середньовічній і бароковій

традиціях воно знаходило вираз у численних філософських і літературно-мистецьких творах, зокрема у вертепах – народних театральних постановках, що переносили біблійні події на український національний ґрунт.

Втілення Бога і Його присутність серед землян мало повернути людству утрачене в Едемському саду істинне блаженство. Бо ж «так Бог полюбив світ, що дав Свого Єдинородного Сина, щоб кожен, хто вірить у Нього, не загинув, але мав життя вічне» (Ів. 3: 16). Повідомлення святого євангеліста Івана, що стало ключовим у християнській догматиці, засвідчило вияв найбільшої любові Бога до світу. На жаль, смисл і сенс цієї найвищої жертви людство повністю не збагнуло й дотепер, а головне – не змогло (чи не захотіло?) прийняти її у своє серце й душу. Але це не означає, що воно не перебуває в розвитку. Христос продовжує діяти через Церкву, Святого Духа і життя кожної людини, яка відкривається на Його присутність. Незважаючи на всі виклики, Його вчення залишаються джерелом надії й дороговказом для тих, хто шукає істинного сенсу життя.

У передсвяткові тижні Різдва Христового мільйони людей у церквах, костелах, молитовних будинках і домівках слухають чи перечитують лаконічні євангельські оповіді про народження Сина Божого, таїнство Вифлеємської зірки і безмірну любов Господа, який у людській подобі зійшов з небес на грішну землю. Однак це послання любові нерідко залишається нерозгаданим. В історії людства, сповнених воєн і несправедливості, саме ідея божественної жертви часто ігнорується. Сьогодні, коли невинні люди продовжують гинути під ударами ракет, випущених руками

тих, хто нехтує людиноцентричними ідеями християнства, заклик до прийняття божественної любові залишається надзвичайно актуальним. Свято Різдва – це не лише спогад про минуле, а й нагадування про те, яким може бути світ, якщо людство відгукнеться на заклик Бога до любові, милосердя та єдності.

Боговідступництво позбавляє людство універсальних духовних цінностей, які виступають основою гуманізації життя, наповнюють його духовністю та надають високого екзистенційного змісту. Виняткова психологічна складність образів євангельських персонажів, багатовимірність їхніх поведінкових моделей і морально-етичних домінант, часто прихованих під текстуальними недомовками та інтерпретаційними паузами в канонічних джерелах, спричинили багатогранність і динамічність філософсько-релігійних та літературно-мистецьких рефлексій. Л. Фейєрбах вважав, що «кожна епоха вичитує з Біблії лише саму себе; кожна епоха має власну, створену нею Біблію». У свою чергу, Й. В. Гете підкреслював: «З Біблією омолоджується кожне покоління, а позиція народу щодо Біблії завжди залишатиметься критерієм його життєздатності та сили».

Ідучи за Вифлеємською зіркою, три мудреці принесли немовляті Ісусові дари: ладан – визнання Його як Бога, золото – знак поваги до Царства Христового, смирну – пророцтво смерті і воскресіння Христа. Водночас у євангельських текстах знаходимо немало епізодів, що засвідчують нерозуміння сутності Ісуса Христа та його місії навіть найближчим оточенням. Наведемо один із них. «Господи, – каже до нього Хома, – не знаємо, куди ти йдеш. І як нам знати твою путь?» Ісус до нього: «Я – путь, істина і життя! Ніхто не приходить до Отця, як тільки через мене.

Якщо б ви мене пізнали, то й Отця мого пізнали би. Відтепер знаєте його і бачили». А Пилип йому: «Господи, покажи нам Отця, і вистачить для нас». «Скільки часу я з вами, – каже Ісус до нього, – а ти мене не знаєш, Пилипе? Хто мене бачив, той бачив Отця. Як же ти говориш: Покажи нам Отця? Невже не віруєш, що я в Отці, а Отець у мені?» (Ів., 14: 5–10). Такі слова Ісус говорив не раз і багато людей, не усвідомивши їхньої істинної суті, невдоволені відходили і відходять від нього і тепер. Хома і Пилип представляють частину людства, що шукає конкретних доказів і «бачення». Їхній скепсис відображає прагнення людей до раціонального підтвердження духовної істини. Ця риса залишається актуальною й нині, коли багато хто відходить від віри, не приймаючи «таємниці віри», що вимагає довіри й відкритості серця.

На цю тему світова, в тому числі й українська філософська та літературна традиція розробляла численні версії-диспути. Приміром, Митрофан Довгалецький у вірші з трактату «Сад поетичний» (1736) пропонує багаторівневий алегоричний образ Христа, що нагадує про Його духовну місію і змушує замислитися над взаємовідносинами між Богом і людиною. Вірш побудований на парадоксальній логіці: навіть при тому, що Христос втілює найвищі духовні цінності, людство здебільшого залишається байдужим до цих дарів:

Був виноградним кущем я, ніхто не зривав з мене ягід,
Був я потоком, ніхто з мене води не напивсь.
Деревом став я, ніхто не бажав собі тіні моєї.
Став я вожатим, ніхто слідом за мною не йшов.
Фебом я став, і ніхто теж не сявав від нашого світла.

Став пастухом, за моїм стадом ніхто не пішов.

Що ж мав робити Ісус, коли золото люблять всі дуже?
«Щоб полюбили мене, золотом стану», – сказав.

Основний свій висновок М. Довгалецький вибудовує за допомогою ланцюжка алегорій і символів. Виноград у християнській традиції символізує духовну поживу, а також жертву Христа, виражену в таїнстві Євхаристії. Автор підкреслює, що людство не прийняло цю поживу, тому залишається відстороненим від джерела спасіння. Образ потоку перегукується з біблійними метафорами «живої води», яка символізує благодать Святого Духа. Але навіть безкорисливі дари Божої благодаті часто залишаються непоміченими або відкинутими. Дерево уособлює захист і життя. У християнській символіці це також алюзія на дерево життя або хрест. Однак люди, занурені в матеріальні турботи, не шукають цього захисту. Ісус як «Пастир Добрий» є дороговказом до спасіння. Але людство часто обирає шляхи, що ведуть не до Христа, а до тимчасових цілей. Феб-Аполлон у грецькій міфології символізує світло й натхнення. Це підкреслює спробу Бога просвітити людство, однак і це світло залишається непоміченим. Пастирство – традиційний образ у християнстві, що характеризує Христа як керівника й захисника. Відмова слідувати за пастухом означає відмову прийняти Його керівництво. Цей парадоксальний висновок висвітлює духовну деградацію людства, яке обирає матеріальні цінності замість духовних. Христос через жертву на Голгофі приносить найвищу «ціну», віддаючи Себе, щоб повернути людське серце до Бога.

Як бачимо, М. Довгалецький сформував текст, що співвідноситься зі світоглядними пошуками його часу, коли

українська культура перебувала під впливом західноєвропейської барокової традиції. Процитований вірш також можна трактувати як роздум над моральною кризою епохи, коли матеріальні цінності почали значно переважати над духовними.

Мотив спокуси матеріальним благом характерний для світової літератури різних історико-культурних періодів. Мотив відчуження людства від духовного проявляється і в українській літературі, зокрема, у творах Г. Сковороди, де різко засуджується гонитва за «тілним». Барокова алегорія М. Довгалецького співзвучна з пізнішими роздумами Лесі Українки в драмі «Одержима», у якій Христос також постає як ідеал, відкинутий людством.

Дещо в іншій тональності ця тема розгортається у циклі М. Рильського «Мислі» (1918), де простежується гострий контраст між духовними цінностями, що проповідував Христос, і поведінкою людей, які формально поклоняються Йому. Автор наголошує, що поклоніння Христові стало порожньою формальністю, а справжнє життя людей сповнене насильства й ненависті. Образ «кривавих рук» і «скаженої боротьби» акцентує на лицемірстві суспільства, що, прикриваючись релігійними ідеалами, породжує зло:

Христе! Твої не згасли муки!

Там, де вклоняючись Тобі,

Раби сплели криваві руки

В скаженій, п'яній боротьбі.

М. Рильський переносить акцент на всесвітній характер трагедії Христа:

Там, де людський потік шаліє, –

Там у незрячій самоті
Син непорочної Марії
Конає вічно на хресті.

Написаний у період, коли суспільство зазнавало значних політичних і соціальних потрясінь, вірш М. Рильського демонструє відчуття втрати духовних орієнтирів. Поет критикує не лише конкретні історичні події чи явища, а й загальнолюдську тенденцію до дегуманізації попри віковічну проповідь любові та милосердя. Його твір – емоційно насичене філософське осмислення відносин між людиною і Богом. Через образи Христа і хреста підкреслюється духовна криза суспільства та його нездатність втілити християнські ідеали у повсякденне життя. Застереження М. Рильського, нагадуючи про необхідність морального переосмислення людського існування, з небувалою актуальністю звучить у наш надзвичайно тривожний час. З іще більш відвертою пересторогою про це заявив Блаженніший Святослав: «Людина третього тисячоліття втрачає свою людяність».

Соціальні потрясіння, війни й революції, що характеризують ХХ – початок ХХІ століття, суттєво трансформували традиційні уявлення про новозаповітних персонажів, спричинивши розширення меж їхнього семантичного й морально-психологічного переосмислення в контексті філософських, літературних і мистецьких інтерпретацій.

Людський всесвіт Нового Заповіту – багатоликий, внутрішньо суперечливий і драматичний. Він насичений пристрастями, прагненнями до політичних і матеріальних цілей, високою любов'ю і приземленими розрахунками, відданістю і зрадою, активністю і байдужістю, жертвністю і самолюбством. Євангельська картина світу – одна з

найвеличніших і водночас найтрагічніших моделей, створених людською цивілізацією. Уже понад два тисячоліття цей світ, що нібито перетворився на міфологічну давнину, продовжує впливати на повсякденне й урочисте життя людей, ставить вічно актуальні запитання та спонукає до роздумів про закони світобудови, сенс життя й неминучість тлінності людського буття.

«Біографії» євангельських персонажів, створені у світовій культурній традиції, не лише вражають багатогранністю підходів до інтерпретації загальновідомого канонічного матеріалу, а й слугують своєрідним віддзеркаленням зрушень у свідомості людства. Від біблійних текстів до сучасних літературних і філософських творів, образи Месії, Юди Іскаріота, Понтія Пилата, Марії Магдалини та інших євангельських персонажів залишаються ключовими для осмислення людського буття.

У загадкових, багатогранних образах євангельських персонажів – від Месії до Юди Іскаріота, від Понтія Пилата до Марії Магдалини – містяться відповіді на запитання, які постають перед людством протягом усієї його історії. Однак людство часто залишається нездатним досягти глибокого розуміння цих відповідей. Це пов'язано як із обмеженістю людської природи, так і з її небажанням прийняти істини, які викликають внутрішній конфлікт із егоїстичними чи матеріальними прагненнями.

Минали століття, народжувалися й відходили в небуття численні покоління, але завжди залишалася пам'ять про Вифлеєм і Голгофу – місце, де народився, і місце, завершив свій земний шлях Ісус Христос. Його народження,

проповіді, страждання, смерть і воскресіння стали основою християнської віри, а водночас і невичерпним джерелом для філософських роздумів, мистецьких пошуків і соціальних трансформацій.

Розпочинається 2025 рік. Цей часовий відрізок відділяє нас від тієї миті, коли на небі засяяла Вифлеємська зірка, що привела трьох мудреців до місця народження Сина Божого, які засвідчили Його істинну сутність. Але ця подія – значно більша, ніж просто точка відліку. Вона символізує духовний імпульс, що має бути переосмислений у кожную історичну епоху. Питання, що поставив Понтій Пилат перед Ісусом: «Що є істина?», залишається ключовим викликом для людства. Воно спонукає його шукати істину як у зовнішньому світі, так і у власному внутрішньому бутті. Можливо, саме цей пошук і є справжньою суттю людської історії.

Таїнство Вифлеємської зірки й Голгофи виходить за межі релігії. Це символи надії, прощення й можливості нового початку, що стали фундаментальними для гуманістичної перспективи майбутнього. Лише через глибоке осмислення свого минулого, прийняття духовної спадщини й формування етичних орієнтирів людство зможе подолати свої внутрішні й зовнішні конфлікти та впевнено рухатися до справді людяного майбутнього.

*Рукопис есею отримано 15 січня 2025 року
Рукопис затверджено до публікації 5 травня 2025 року*

Інформація про автора

Антофійчук Володимир Іванович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-003-4530-9004>

E-mail: v.antofijchuk@chnu.edu.ua

Antofiychuk Volodymyr Ivanovich, Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Literature at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-003-4530-9004>

E-mail: v.antofijchuk@chnu.edu.ua